

НОВИЙ ЩАБЕЛЬ У ВІТЧИЗНЯНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ МАГДЕБУРГЗЬКОГО ПРАВА

Однією з найдискусійніших до сьогодні проблем історико-правової науки є виникнення, становлення і поширення магдебурзького права. Крім об'єктивних причин, серед яких найсуттєвішою є відчутний брак джерельних матеріалів, для цього існують причини ідеологічні, політичні, цивілізаційні і власне загальноправові, які детермінували і детермінують «міські» дослідження. В цьому зв'язку гостро відчувається насамперед потреба неупередженого юридико-догматичного аналізу комплексу відповідних першоджерел.

Власне відповіддю на такі запити і стала монографія львівського вченого Миколи Кобилецького «Магдебурзьке права в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): Історико-правове дослідження»*, яка є результатом тривалих авторських студій і ставить на меті «комплексно проаналізувати магдебурзьке право та його роль в історії громад, самоврядування і міського права України» (С. 6).

Структурно матеріал розділено на 10 розділів, в яких послідовно висвітлюються історіографія проблеми і джерельна база дослідження, магдебурзьке право як право Європи, джерела магдебурзького права, поширення магдебурзького права у Центрально-Східній Європі, різновиди магдебурзького права, система міського самоврядування за магдебурзьким правом, суд і судочинство в українських містах за магдебурзьким правом, особливості застосування магдебурзького права у селах Галичини, магдебурзьке право як джерело кодифікації українського права (XVIII – початок XIX ст.), магдебурзьке право на українських землях під час та після національно-визвольної війни. Таким чи-

* *Кобилецький М. М.* Магдебурзьке права в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): Історико-правове дослідження. – Львів: ПАІС, 2008. – 406 с.

ном автор вперше у вітчизняній юридичній науці створив цілісну динамічну картину цього цікавого, багато в чому визначального і суперечливого історико-правового явища.

Безперечно, особливу цікавість викликає висвітлення у дослідженні автентичного магдебурзького права. Це стосується ґрунтовного історіографічного зрізу німецької і литовської історіографії, аналізу і введення до наукового обігу значного масиву нормативного-правового матеріалу, пов'язаного з виникненням магдебурзького права та взаємовідносинами м. Магдебурга як материнського міста з «дочірніми» і «внучатими» містами, історичної характеристики органів самоврядування, а також спроби визначити статус і компетенцію бурдингу, шиффенів (шефенів), міської ради тощо, що закладає міцні підвалини аналізу всієї генези магдебурзького права.

Особливу цінність становить термінологічний аналіз понять, належних до магдебурзького права: «привілей», «вейхбільд», «ортиль», «уртейлер», «вількер» тощо. Показово, як стверджує автор, що вількер мав вищу силу (очевидно, для «гражан»), ніж норми загальнодержавного права до XVIII ст. (С. 74). Унікальним для української історії права є зібрання і характеристика джерел і пам'яток магдебурзького права, праць європейських дослідників XVI-XVII ст., аналіз кульменського (хелмінського) і новомарктського (шведського) права і його джерел.

Водночас, на розсуд читача автор залишає питання про те, яким чином правові роз'яснення з Магдебурга... ставали підставою надання містам магдебурзького права (С. 72). Вочевидь, поділяючи думку німецьких дослідників, що магдебурзьке право систематизувати неможливо, а єдиної системи класифікації джерел немає (С. 74) автор, подаючи лише один критерій (офіційність джерела), залишає читачеві можливість самостійно упорядкувати викладений матеріал. Так само, як і визначити, яким чином використання глос сприяло поширенню магдебурзького права в Польщі, Литві, Білорусі та Україні (С. 76).

На підставі викладеного у книзі матеріалу можна зробити певні висновки про відмінність власне магдебурзького права від кульменського і новомарктського. Так, кульменське право переважно визначало правовий статус міст і сіл, що підпорядковувалися Тевтонському ордену. Зокрема, ним передбачались удвічі менші суми грошових штрафів, надання рівних прав на отримання спадщини доньками і синами, утворення «кульменської шлюбної маси», яку порівну формували чоловік і дружина, звільнення мешканців від сплати мита і податків, безплатного утримання чиновників та інше, що свідчило про створення Тевтонським орденом якнайпривабливіших умов для переселенців (С. 165).

Основною ж особливістю новомарктського права, крім іншого, було його поширення здебільшого в селах і відсутність міської ради або її існування з незначними повноваженнями. (С. 76). Цікаво, що саме відсутність цього демократичного органу (С. 180), а не позбавлення Казимиром Великим можливості апелювати до суду новомарктського права і не політику уніфікації господарської діяльності міст (С. 177), автор називає основною причиною його занепаду.

Помітно уточнює попередні дослідження характеристика міського самоврядування за магдебурзьким правом в українських містах. Зокрема йдеться про міську раду (автор усі міста України, що одержали магдебурзьке право, ділить на три групи: міста, де кілька радників виконували функції бургомістра; де бургомістрами були всі радники; де на цю посаду вибирали окремих осіб (Київ), компетенцію бургомістрів, лавників; комісії міської ради та допоміжних міських служб, громадянства міста, склад податків і доходів міста і його керівників.

Водночас, у світлі дискусії щодо прогресивної чи регресивної ролі магдебурзького права у розвитку українських міст, більшої, насамперед фактологічно-джерельної, аргументації вимагає важливий, хоча і доволі статичний, висновок автора про те, що «на українських землях у складі Великого князівства Литовського українці і поляки мали рівний доступ до управління міст. Не існувало обмежень для православного й католицького населення. Це дає підстави стверджувати, що магдебурзьке право на цих територіях було українським правом місцевого самоврядування» (С. 230). А сам по собі термін «українське право місцевого врядування» потребує деталізації. Це ж стосується і важливої тези про те, що «на відміну від мешканців німецьких міст, які отримали самоврядування внаслідок боротьби з феодалами, в Україні, Польщі, Литві, Білорусі, Угорщині, магдебурзьке право надавала королі та князі, зацікавлені у розвитку торгівлі та промислу» (С. 148).

Ще одним вельми цікавим сюжетом видається теза про «цеховий устрій», як такий, що наближував міста, на думку автора, до стандартів європейських, зокрема німецьких міст (С. 236). Чи не найгрунтовнішим виглядає аналіз судових органів магдебурзького права, створення яких автор називає однією з «ознак магдебурзького права» (С. 273), та їх діяльності зокрема в Україні.

Цілковито новачійним є також аналіз «сільського» магдебурзького права у селах Галичини. Безперечно цікавий становить аналіз його надання (автор виділяє три його форми: часткове (частини села), окремим селам, генеральне надання (групі сіл і повіту) (С. 284), функціонування, з основною його ознакою відсутністю в таких селах кріпосного права (С. 283), коли поданий правовий матеріал дає всі підстави говорити про залучення українських сіл до типова європейського середньовічного поступу, за визначенням Жака Ле Гоффа від «античного протиставлення «місто-село» до цивілізації громадян (Жак Ле Гофф. Середньовічна уява. Переклад з фран. Яреми Кравця. – Львів: Літопис, 2007. – С. 229).

Цінність становить масштабний аналіз розвитку магдебурзького права з початку війни 1648-1654 рр. до його скасування у 1842 р., який, безперечно, стане вагомим інформаційним джерелом для дослідників даного періоду.

Розглядаючи такий надзвичайно складний феномен, яким є магдебурзьке право, упродовж всього часу його розвитку, дослідник так чи інакше наражається на значні труднощі. Говорячи про рецензоване видання, уявляється, ці труднощі стосувалися насамперед свідомого чи не свідомого уникнення автором очікуваних, з огляду на ґрунтовність джерел та ретельність і сумлінність їх використання, висновків і узагальнень. Зрозуміло, що не в останню чергу це

пояснюється мінливістю, ситуативністю та варіативністю (кожне місто – то «своє» магдебурзьке право) магдебурзького права як правового феномену.

Подекуди ж, як видається, авторська позиція свідомо полягала в представленні певних точок зору різних авторів з залишенням на розсуд читача вибирати з них найвирогіднішу. Це стосується, наприклад поняття локації (С. 119–122), походження новомарктського права (С. 174), класифікації міст на магдебурзькому праві (С.242), оцінки значення і ролі юридиків (С. 242) тощо. Не зробив автор і спроби визначення магдебурзького права, чи точніше сказати його варіацій (чітко визначене лише класичне магдебурзьке право як *організація міського самоврядування Магдебурга* (С. 64). Водночас у роботі йдеться про просте, повне, неповне магдебурзьке право. Дуже схематично чи точніше розпорошено викладено дані про шляхи (способи) розповсюдження магдебурзького права. Втім, можливості це зробити в подальшому розвідка М. М. Кобилецького безперечно сприяє.

Навіть побіжний аналіз монографії свідчить, що дослідник вводить до наукового обігу сумлінно науково оброблений і значно оновлений масив «міського» матеріалу, надає нового імпульсу як студіям з магдебурзького права, так і дискусіям щодо цього вельми складного явища. Зокрема, праця підводить правові підстави під відому дефініцію Жака Ле Гоффа «Місто – це цивілізація». А власне це і робить його працю цінним надбанням історико-правової науки.